

Titelgegevens / Bibliographic Description

Titel	De vroege drukgeschiedenis van Thomas Shephard's 'De ware bekeering'. De verborgen rol van Johannes Boekholt / J.B.H. Alblas.
Auteur(s)	Alblas, J.B.H.
In	<i>Documentatieblad Nadere Reformatie</i> , 8 (1984), no. 1, p. 18-24.
Copyright	2007 / J.B.H. Alblas SSNR Claves pietatis.
Producent	Claves pietatis / 2007.07.17; versie 1.0
Bron / Source	Onderzoeksarchief / Research Archive Nadere Reformatie
Website	Sleutel tot de Nadere Reformatie
Nummer	B99027737

De digitale tekst is vrij beschikbaar voor persoonlijk gebruik, voor onderzoek en onderwijs. Respecteer de rechten van de rechthebbenden. Commercieel gebruik is niet toegestaan.

The digital text is free for personal use, for research and education. Each user has to respect the rights of the copyright holders. Commercial use is prohibited.

Het 'Onderzoeksarchief Nadere Reformatie' bevat digitale documenten over het gereformeerd Piëtisme en de Nadere Reformatie in Nederland tot 1800. Het is doorzoekbaar met de 'Bibliografie van het gereformeerd Piëtisme in Nederland (BPN)' op de website 'Sleutel tot de Nadere Reformatie'.

The 'Research Archive Nadere Reformatie' contains digital documents about reformed Pietism and the Nadere Reformatie in the Netherlands until 1800. These can be retrieved by searching the 'Bibliography of the reformed Pietism in the Netherlands (BPN)' database at the 'Sleutel tot de Nadere Reformatie' website.

VIII-18

DE VROEGE DRUKGESCHIEDENIS VAN THOMAS SHEPARD'S 'DE WARE BEKEERINGE'

De verborgen rol van Johannes Boekholt

Thomas Shepard, in 1605 in het Engelse Towcester geboren, werd als student in Cambridge geraakt en bekeerd door de geweldige preken van John Preston en Thomas Goodwin, beiden ook in ons land niet onbekend. Al spoedig nadat hij Cambridge had verlaten, werd hem in 1630 door die gesel van de Nonconformisten, bisschop en later aartsbisschop Laud, het zwijgen opgelegd als predikant. Vijf jaar later vertrok hij naar Amerika en vestigde hij zich in Cambridge, Massachusetts, waar Thomas Hooker's dochter Joanna zijn tweede vrouw werd en waar hij al snel tot predikant werd benoemd.

Hij behoort daar tot de eerste generatie kolonisten, samen met bijvoorbeeld John Cotton en de al genoemde Thomas Hooker, die beiden in 1633 gearriveerd waren. Hooker had Amerika trouwens via Nederland bereikt, waar hij enkele jaren een niet onbelangrijke rol speelde in de Engelse Kerken van Amsterdam en Delft¹.

Shepard was een lichamelijk zwakke man die in 1649 overleed, maar zijn emotionele preken deden in kracht niet veel onder voor en hebben een eeuw later grote invloed gehad op die van de grote Jonathan Edwards. En Shepard was niet alleen een geliefd predikant, hij was bijvoorbeeld ook betrokken bij het prille begin van het in 1636 in Cambridge gestichte Harvard College, waar drie van zijn zoons later een predikantsopleiding ontvingen².

De invloed van deze Thomas Shepard op de Nadere Reformatie is onmiskenbaar. Onlangs nog heeft Graafland daarop gewezen in dit blad en zij blijkt bijvoorbeeld ook uit een in Amsterdam in 1725 bij W. Barends verschenen anonieme biografie over hem³. Het lijkt daarom niet ondienstig de vroege wederwaardigheden in Nederland van een van zijn bekendste werken aan een nadere beschouwing te onderwerpen. Daarbij zal duidelijk worden dat in tegenstelling tot het verhaal van de zeventiende-eeuwse drukgeschiedenis van Shepard's **De Gezonde Gelovige**, dat in 1686 voor het eerst in Nederland werd uitgebracht door de in de ondertitel van deze bijdrage genoemde Amsterdamse uitgever⁴, dat van **De Ware Bekeeringe** (in het vervolg **WB**) een aantal vragen oproept⁵.

In navolging van Van Gent geeft Schoneveld in zijn recente dissertatie een vroegste Nederlandse editie van 1696⁶. Hij vermeldt erbij dat hij uitgever en plaats van uitgave niet heeft kunnen achterhalen. Dat is niet zo verwonderlijk, want er is, voorzover bekend, maar één exemplaar van deze druk bewaard gebleven⁷. De titelpagina (zie afbeelding) geeft aan dat

de uitgave op de markt is gebracht door Reinier van Doesburg. Maar nauwgezette bestudering leert dat we niet te maken hebben met een reguliere publikatie van die uitgever en dat deze druk evenmin de eerste Nederlandse uitgave is. De oorspronkelijke titelpagina, waarvan nog enkele resten zichtbaar zijn, is namelijk verwijderd en Van Doesburg heeft een nieuw, eigen titelblad ingeplakt. De uitgave is een zogenaamde titeluitgave, waarvan de collatieformule er als volgt uitziet:

12° : A⁶(±A1) B — P¹²Q⁴[\$7 (A4, Q3)
gesigneerd], pp. [12] 1-150 251 252-344

D E
Warebekeeringe,
ONTDECKENDE
Het kleyn getal der ware
Geloebtge.

Ende de groote moeyelijckheydt der
Salighmakende bekeeringe:

- Verto-
nende }
 - 1 Datter een Godt is, ende dat dese Godt seer heerlijk is.
 - 2 Dat Godt den mensch in een ghelucksaligen staet geschapen heeft.
 - 3 Dat des Menschen elende is door den val.
 - 4 Dat Chiistus alleen de Verlosser is door prijs.
 - 5 Datter weynighe saligh werden ende dat met moeyte.
 - 6 Dat des Menschen verdert is van hem selven.

Door T H O. S H E P P A R D.
Het het Engels vertaelt door
J A N T H O B I A S S E N

Sermo dei ignis in extinguibilis.

Tot ROTTERDAM,
By REINIER van DOESBURG, Boekver-
koopcr inde Waarheyt. 1696.

VIII-20

Ook bij andere uitgevers uit deze periode komen we titeluitgaven tegen. Het zou te ver voeren daarop in dit verband in te gaan, maar ik wil een uitzondering maken voor twee andere mij bekende Van Doesburg uitgaven met een dergelijk karakter. In datzelfde jaar 1696 brengt hij een titeluitgave uit van de door Johannes Boekholts broer Abraham in 1687 gepubliceerde tweede druk van het eerste deel van de **Brieven** van Samuel Rutherford⁸. Het drukkersmerk van deze Rotterdamse uitgave is gelijk aan dat van **WB** (zie afbeelding)⁹. Eveneens in 1696 vinden we bij Van Doesburg een titeluitgave van het anonieme **Ziels-verlustiging**, dat vier jaar eerder in een derde druk bij Johannes Boekholt was verschenen¹⁰. De opnieuw als 'derde druk' uitgebrachte Rotterdamse druk bestaat ook weer uit twee delen. Van het eerste is de Boekholt titelpagina vervangen door die van Van Doesburg; in het tweede vinden we eveneens een nieuw Rotterdams titelblad, maar heeft men merkwaardigerwijs verzuimd te gelijk de Boekholt titelpagina te verwijderen¹¹.

Het feit dat Van Doesburg een titeluitgave van **WB** heeft gepubliceerd, betekent dat zijn editie niet de eerste was en roept de vraag op welke uitgave hij een nieuw gezicht heeft gegeven en of die druk dan de allereerste was.

De uitgave van 1696 zelf bevat geen aanwijzingen die ons bij de beantwoording van deze vragen kunnen helpen¹². Maar op vier andere plaatsen heb ik die wel gevonden en daaruit valt af te leiden dat er één, en waarschijnlijk zelfs twee uitgaven aan de Rotterdamse zijn voorafgegaan. Dat de allereerste druk al in of vóór 1676 moet zijn verschenen, dat de tweede waarschijnlijk het licht zag bij Johannes Boekholt en dat die laatste uitgave hoogstwaarschijnlijk de editie is die Van Doesburg negen jaar later als titeluitgave heeft uitgebracht.

Mijn eerste aanwijzing is te vinden in Shepard's **De Gezonde Gelovige van 1686** (in het vervolg **GG**). In 'Den Overzetter aan den LEZER.' (*6^a - *10^a) wordt gezegd 'het eerste [tractaatje van Shepard] handelende van de **Bekeringe**, al voor enige jaren vertaalt, had al te veel stigting onder Gods volk gedaan, dat dese sijne GEZONDE GELOVIGE, hun niet in onze tale zoud medegedeelt werden.'

De tweede indicatie is te vinden in Thomas Hooker's **Ziels-vernederig en Heylzame Wanhoop**, door Koelman van een voorrede voorzien en vertaald, en in 1678 door J. Wasteliers in Amsterdam uitgegeven¹³. Van Gent heeft er in dit blad al eens op gewezen dat deze uitgebreide voorrede interessante informatie bevat over een aantal Engelse stichtelijke schrijvers en dat wordt ook in dit geval bewaarheid¹⁴. Want enerzijds wordt uit de voorrede duidelijk dat 'een boekjen van hem [= Shepard],

genaamt, **den Oprechten Bekeerden** [een letterlijke vertaling van de Engelse titel], is in het Nederduyts overgeset, ende wordt met veel smaak ende genegentheyd ende nuttigheyd geleesen.' (*3^b). Anderzijds blijkt eruit dat Koelman de voorkeur gaf aan Shepards andere boekje als hij spreekt van '**De Gesonde Gelovige**, 't welk noch niet uit het Engelsch in't Neerlants is overgebracht, doch mocht misschien van iemand hierna worden vertaalt, als zijnde veel voortreffelijker dan het andere, 't welk alreeds vertaalt is, genaamt de **Oprechte Bekeerde**, ' (**8^a). Koelman zou, zoals we al zagen, nog acht jaar moeten wachten voordat zijn wens in vervulling zou gaan. Het is in ieder geval duidelijk dat er in 1678, ruim vóór de vertaling van **GG**, een Nederlandse vertaling van **WB** voorhanden is. En dat hoeft ons niet te verbazen want **WB** was in Engeland en Amerika Shepards meest geliefde werk.

Maar er is meer, we kunnen het spoor nog verder terug volgen, en daarmee kom ik op mijn derde aanwijzing. Uit een 'Catalogus van alle Boeken, uyt het Engels in 't Nederduyts vertaelt, welcke ten meestendeel zijn te bekomen by **Johannes van someren**.' , te vinden aan het eind van Petrus van der Hagens in 1676 bij die uitgever verschenen **Waere Boetvaardigheyt**, blijkt namelijk dat er al in dat jaar een Nederlandse vertaling van **WB** bestond¹⁵. Bij de duodecimo's, op de laatste bladzijde van de lijst, wordt het boekje als volgt vermeld: Sheppard Van de ware Bekeeringh. Zoals al uit de omschrijving van de catalogus kan worden opgemaakt, mag de gevolgtrekking niet zijn dat Van Someren deze druk van **WB** moet hebben uitgegeven. De meeste boeken op de lijst kon men bij hem kopen, meer staat er niet. Wie het werkje in of vóór 1676 heeft uitgegeven, heb ik niet kunnen vinden en een exemplaar van deze uitgave is uiteraard onbekend.

Zoals de stichtende werking van **WB** leidde tot de publikatie van **GG** in 1686, zo voerde waarschijnlijk een zelfde werking -en een redelijk verkoopsucces, naar we mogen aannemen- van **GG** op haar beurt tot een heruitgave van **WB** in 1687¹⁶. De reden voor deze veronderstelling is gelegen in mijn vierde indicatie.

In de fondslijstjes die aan het eind van een flink aantal Johannes Boekholt uitgaven zijn te vinden, komt tussen 1687 en 1693 tienmaal een duodecimo uitgave van **WB** voor. Theoretisch is het mogelijk dat het hier gaat om een door Boekholt in ruil verkregen partij van de editie die we in de lijst van Van Someren tegenkwamen. Maar veel waarschijnlijker lijkt de veronderstelling dat het een eigen uitgave betreft. Immers een meer dan incidentele vermelding van octavo of duodecimo uitgaven in de fondslijstjes betekent bij Boekholt vrijwel altijd dat het om een eigen editie gaat. Het is dan ook aannemelijk dat Van Doesburg, die in een aantal gevallen

VIII-22

tijdens diens leven nauw met Boekholt heeft samengewerkt, na de opheffing van het Amsterdamse bedrijf een gedeelte van het fonds heeft overgenomen en dat **WB** (en aantoonbaar **Ziels-verlustiging**) daarvan deel uitmaakten¹⁷.

De editie 1696 van **WB** heeft geen drukaanduiding. Mogelijkerwijs gaan daarom de Dordrechtse uitgaven van 1734 en 1741, respectievelijk als tweede en derde geaffectieerd¹⁸, direct en indirect terug op de Rotterdamse titeluitgave in de verklaarbare, maar zoals we zagen onjuiste, veronderstelling dat het hier de eerste druk betrof.

J.B.H. Alblas

Noten

1. Keith L. Sprunger, **Dutch Puritanism: A History of English and Scottish Churches of the Netherlands in the Sixteenth and Seventeenth Centuries**, Leiden 1982, pp. 102-11 en 237-38.
2. Voor meer biografische en andere gegevens over Shepard zie **Dictionary of American Biography**, New York 1928-1937, dl. 17, pp. 75-76; daar vindt men ook een literatuuropgave. Zie ook de inleiding door Michael McGiffert bij de door hem geredigeerde uitgave van Shepards **Autobiography en Journal, God's Plot: The Paradoxes of Puritan Piety**, Amherst 1972. De recente Nederlandse biografie van B. Florijn kwam ik pas op het spoor toen dit artikel al nagenoeg was geschreven.
3. **Documentatieblad Nadere Reformatie**, jrg. 7 (1983), pp. 15 en 16; de biografie vond ik vermeld in J. van Abkoude, **Naamregister of verzaameling van Nederduytsche boeken, die zedert de Jaaren 1640 tot 1741 zyn uytgekomen**, Leiden 1743, dl.1, p. 220. Mij is geen exemplaar van de biografie bekend.
4. J. van der Haar, **From Abbadie to Young**, Veenendaal 1980, p. 120; C.W. Schoneveld, **Intertraffic of the Mind: Studies in Seventeenth-Century Anglo-Dutch Translation with a Checklist of Books Translated from English into Dutch, 1600-1700**, Leiden 1983, p. 233. De eerste Engelse uitgave verscheen als **The Sound Believer** in 1645 in Londen.
5. De eerste Engelse uitgave hiervan zag in 1640 in Londen het licht en draagt de titel **The Sincere Convert**.
6. W. van Gent, **Bibliotheek van Oude Schrijvers**, 2de vermeerderde druk, Rotterdam 1979, p. 125; Schoneveld, **a.w.**, p. 234.
7. Dit exemplaar bevindt zich in de bibliotheek van de Vrije Universiteit, Amsterdam.
8. Een exemplaar van deze opnieuw als 'tweede' druk geaffectieerde titeluitgave is in mijn bezit; de bibliotheek van de Vrije Universiteit bezit een exemplaar van de uitgave van Abraham Boekholt.
9. Dit merk en deze spreuk, in Nederlandse vertaling: het Woord van God een onblusbaar vuur, komen niet voor in A.C. Nielson, **Latijnse Zinspreuken op Nederlandse Boekmerken**, Amsterdam 1952. Evenmin is het te vinden in **Bibliotheca Belgica: Bibliographie Générale des Pays-Bas**, Brussel 1964-1975, dl. 4, onder 'Marques Typographiques'.
10. Van deze editie is geen exemplaar bekend.

11. De bibliotheek van de Vrije Universiteit bezit een exemplaar van deze titeluitgave. Tot onze verbazing treffen we op het titelblad van het eerste deel nogmaals het drukkersmerk aan dat we al tegen kwamen in **WB** en Rutherford's **Brieven**.
12. De naam van de vertaler wordt op twee manieren gespeld: Thobiassen op de titelpagina en Tobiassen aan het eind van het voorwoord. Ik heb over hem geen gegevens kunnen vinden.
13. Zowel Van Gent, **a.w.**, p. 74, als Van der Haar, **a.w.**, p. 75, als Schoneveld, **a.w.**, p. 210, geven een niet geheel juiste titel. Van Gent bezit het enige bekende, maar helaas niet helemaal volledige exemplaar van dit werk.
14. **Documentatieblad Nadere Reformatie**, jrg. 2 (1978), pp. 29-32. Hierbij nogmaals mijn dank aan de heer van Gent, die mij zijn exemplaar zeer bereidwillig enige tijd ter beschikking stelde.
15. Enige jaren geleden werd ik op deze lijst opmerkzaam gemaakt door de heer van Gent.
16. Van deze editie is geen exemplaar bekend.
17. Johannes Boekholt werd op 7 oktober 1693 begraven; zijn weduwe, die de zaak korte tijd voortzette, op 6 november 1694, beiden in de N.Z. Kapel (I.H. van Eeghen, **De Amsterdamse Boekhandel 1680-1725**, Amsterdam 1960-1978, dl. III, p. 27).
18. Van der Haar, **a.w.**, p. 119.

AANVULLING OP HET VOORGAANDE

In het artikel noemde ik drie door R. van Doesburg in 1696 gepubliceerde titeluitgaven. Inmiddels is mij gebleken dat hij in dat zelfde jaar mogelijk-kerwijs nog een vierde heeft gepubliceerd en dat het drukkersmerk op het titelblad daarvan gelijk is aan dat van de andere drie.

Het gaat om een editie van H. Binning's **Ettelycke Gronden van de Christelycke Religie**. Er is mij geen exemplaar van deze duodecimo uitgave bekend, maar in de Jan Luyken collectie van het Amsterdams Historisch Museum bevindt zich een losse titelpagina van deze druk. Het is niet onmogelijk dat dit titelblad afkomstig is van een door van Doesburg uitgebrachte titeluitgave die teruggaat op de tweede druk die door Johannes Boekholt in 1685 in het licht was gegeven. De bibliotheek van de Vrije Universiteit bezit een exemplaar van deze tweede druk.

De van Doesburg uitgave is dan de derde Nederlandse editie, hoewel het titelblad ons wil doen geloven dat het wederom een tweede druk betreft. De eerste Nederlandse editie van het werk, vertaald door Jacobus Koelman, verscheen in 1678 (van der Haar, **a.w.**, p. 16).

Uit P. van Eeghen en J. van der Kellen **Het Werk van Jan en Casper Luyken**, 2 dln., Amsterdam 1905, p. 295, valt op te maken dat het drukkersmerk van de hand van Jan Luyken is. Zij noemen het bij van Doesburg's uitgave van **Ettelycke Gronden**, vermelden dat het ook voor-

VIII-24

komt in diens **Ziels-verlustiging**, maar dat het ook te vinden is in de twee andere door mij genoemde titeluitgaven was hun kennelijk niet bekend.

In hun beschrijving van het merk wijzen zij er op dat het geopende boek met zeven zegelen (zie afbeelding) brandt onder neerdalend licht. Twee vliegende draken aan beide kanten proberen tevergeefs het vuur uit te blazen. De vier hoofden in de hoeken, die hetzelfde nastreven, zien zij als verpersoonlijkingen van Jodendom (linksboven), Islam (linksonder), Heidendom (rechtsboven), en Ongeloof.

J.B.H. Alblas

